

Strasbourg, 15.12.2015.

CPT/Inf (2015) 44

Europski odbor za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)

Životni prostor po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama: CPT standardi

Minimalni CPT standard osobnog životnog prostora u zatvorskim ustanovama jeste:

- 6 m² životnog prostora u jednokrevetnoj ćeliji
+ sanitarni čvor
- 4 m² životnog prostora u višekrevetnoj ćeliji
+ potpuno odvojeni sanitarni čvor
- najmanje 2 m između zidova ćelije
- najmanje 2,5 m između poda i stropa ćelije

Uvod

1. Još 90-tih godina, CPT je razvio i počeo primjenjivati minimum standarda životnog prostora koji treba biti omogućen zatvoreniku u ćeliji. Dok su ovi standardi često korišteni u velikom broju izvješća o CPT posjetama, do sada nisu objedinjeni u jedinstven dokument.
2. Istodobno, sve je veći interes za ove standarde, kako na razini država (među tijelima država članica zaduženim za zatvorske objekte, državnim tijelima nadležnim za praćenje rada zatvora kao što su nacionalni preventivni mehanizmi osnovani u okviru OPCAT¹, domaći sudovi, NVO itd.), tako i na međunarodnoj razini, u velikoj mjeri zbog problema prenapučenosti zatvora i posljedica prenapučenosti. Trenutačno, Odbor Vijeća Evrope za penološku suradnju (PC-CP) priprema Bijeli dokument o prenapučenosti zatvora. Europski sud za ljudska prava se često poziva da presudi u slučajevima kršenja Članka 3 Europske konvencije o ljudskim pravima (ECHR) temeljem nedovoljnog životnog prostora dostupnog zatvorenicima.
3. Imajući ovo u vidu, CPT je u studenom 2015. odlučio jasno navesti svoj stav i standarde vezane za minimum životnog prostora po zatvoreniku, što je i cilj ovog dokumenta.
4. Ćelije navedene u ovom dokumentu jesu obične ćelije namijenjene smještaju zatvorenika, kao i posebne ćelije, kao što su disciplinske, sigurnosne, samice i ćelije za usamljenje. Međutim, čekaonice ili slična mjesta koja se koriste u veoma kratkom vremenskom periodu ovdje nisu obuhvaćene.²

Minimum standarda osobnog životnog prostora u zatvorskim ustanovama: opći aspekti

5. Tijekom svojih aktivnosti nadgledanja, CPT je često nailazio na prenapučenost u zatvorima. CPT je više puta naglašavao negativne posljedice prenapučenosti zatvora u izvješćima o posjetama, a to su: skučen i nehygienički smještaj, stalni nedostatak privatnosti, smanjene aktivnosti van ćelija jer potražnja prevazilazi kapacitete osoblja i dostupnih objekata, preopterećena zdravstvena služba, povećana tenzija a time i više nasilja između zatvorenika i između zatvorenika i osoblja. CPT smatra da je pitanje minimuma životnog prostora po zatvoreniku izravno povezano sa posvećenošću svake države članice Vijeća Europe poštovanju dostojanstva lica upućenih na izdržavanje zatvorske kazne.
6. Minimalni standardi osobnog životnog prostora nisu tako jednostavna stvar kako se može učiniti na prvi pogled. Najprije treba napomenuti da se standardi „minimuma životnog prostora“ koje koristi CPT razlikuju u odnosu na tip ustanove u kojoj se primjenjuju. Policijska ćelija za kratkotrajno zadržavanje od nekoliko sati do nekoliko dana ne mora ispunjavati iste standarde kada je u pitanju veličina kao i bolesnička soba u psihijatrijskoj ustanovi, dok je zatvorska ćelija nešto sasvim drukčije, bez obzira da li se koristi za zadržavanje u pritvoru tijekom sudskog procesa ili za smještaj pravovaljano osuđenih zatvorenika.

¹ Opcioni protokol Konvencije protiv mučenja Ujedinjenih naroda

² Pitanje životnog prostora na drugim mjestima gdje se osobe lišavaju slobode (policijske stanice, psihijatrijske ustanove, objekti za zadržavanje prilikom neregularnih migracija itd.) nije obuhvaćeno ovim dokumentom.

7. Kao drugo, potrebno je napraviti razliku u odnosu na planirani nivo iskorištenja predmetnog smještaja (tj. je li u pitanju jednokrevetna ćelija ili je u pitanju višekrevetna ćelija). Također treba definirati i termin „višekrevetna ćelija“. Ćelija za dva zatvorenika razlikuje se značajno od ćelije namijenjene šestorici ili više zatvorenika. Kad su u pitanju velike spavaonice u kojima se smještaju desetine a ponekad i stotinu zatvorenika³, CPT ima fundamentalne primjedbe koje se ne odnose samo na pitanje veličine životnog prostora po zatvoreniku koji boravi u njima već i na sam koncept velikih spavaonica kao takav.

U svom 11. Općem izvješću⁴, CPT kritizira samo načelo smještaja u velikim spavaonicama; vrlo često se u takvim spavaonicama zatvorenicima drže u iznimno skućenim i nezdravim uvjetima. Uz manjak privatnosti, Odbor je otkrio da je rizik od zastrašivanja i nasilja u takvim spavaonicama visok, a odgovarajuća kontrola od strane osoblja iznimno teška. Osim toga, odgovarajuća klasifikacija zatvorenika temeljna na procjeni rizika i potreba za svaki pojedinačni slučaj postaje gotovo nemoguća zadaća.⁵ Stoga CPT već dugo zastupa prijelaz sa velikih spavaonica na manje životne jedinice⁶.

8. Kao treće, CPT je u obzir uzeo režim koji se nudi zatvorenicima prilikom procjene veličine ćelije u svjetlu svojih standarda (vidi odlomak 21 u daljem tekstu).

Minimalni standard osobnog životnog prostora prema CPT-u

9. CPT je 1990. razvio osnovni standard za minimum životnog prostora koji zatvoreniku treba dodijeliti u ćeliji.

- 6 m² životnog prostora u jednokrevetnoj ćeliji
- 4 m² životnog prostora po zatvoreniku u višekrevetnoj ćeliji

10. Kao što je CPT razjasnio prethodnih godina, minimum životnog prostora ne treba uključivati sanitarni čvor u ćeliji. Posljedično, ćelija za jednog zatvorenika treba da ima 6 m² plus prostor potreban za sanitarni čvor (obično 1 m² do 2 m²). Isto tako, prostor koji zauzima sanitarni čvor treba biti isključen iz proračuna od 4 m² po osobi u ćelijama za više zatvorenika. Dalje, u svakoj ćeliji u kojoj je smješteno više od jednog zatvorenika, sanitarni čvor treba biti potpuno odvojen.

11. Uz to, CPT smatra da svaka ćelija koja se koristi za smještaj zatvorenika mora imati najmanje 2 m između zidova ćelije i 2,5 m između poda i stropa.

³ Primjerice, prilikom posjeta zatvoru u Rumunjskoj 1995., CPT je otkrio da je 88 zatvorenika držano u spavaonici od nekih 80 m²; 2009., CPT je posjetio koloniju u Ukrajini gde je spavaonica od 200 m² bila opremljena sa 114 kreveta

⁴ CPT/Inf (2001) 16, odlomak 29

⁵ Vidite primjerice, izvješće o posjetu Grčkoj 2013., gdje je takvo stanje primijećeno u dva zatvora (CPT/Inf (2014.) 26., odlomci 105 i106)

⁶ Vidite, primjerice, izvješće o posjetu Ukrajini 2009. (CPT/Inf. (2011) 29, odlomak 113)

Promocija viših standarda

12. Pravilo 18.5 Europskih zatvorskih pravila (2006) navodi da „Zatvorenici u načelu trebaju biti smješteni tijekom noći u pojedinačnim ćelijama, osim u slučajevima kada je za njih poželjnije da dijele smještaj za spavanje“. Zaista, u mnogim državama Vijeća Europe, zatvoreniciima je osigurana pojedinačna ćelija, često veličine između 7,5 m² i 9,5 m². CPT je stalno navodio da jednokrevetne ćelije manje od 6 m² (bez sanitarnog čvora) trebaju ili biti povučene iz uporabe ili proširene kako bi osigurale odgovarajući životni prostor za jednog zatvorenika.

13. Prilikom osmišljavanja standarda od 4 m² životnog prostora, CPT je, s jedne strane imao na umu trend primijećen u više zapadnoeuropskih država gdje se ćelije namijenjene smještaju jednog zatvorenika proširuju na 8 do 9 m², a sa druge strane, postojanje spavaonica velikih kapaciteta u zatvorskim ustanovama (kolonijama) u različitim državama središnje i istočne Europe.

14. Iako CPT nikada nije eksplicitno definirao „višekrevetne ćelije“, analiza izvješća o posjetima navodi da ćelije za smještaj dva do četiri zatvorenika implicitno potpadaju pod ovaj pojam.⁷ Kao posljedica toga, CPT je redovito navodio da su ćelije od 8 m² prihvatljive za dva zatvorenika, ćelije od 12 m² za tri, a ćelije od 16 m² za četiri zatvorenika. Međutim, u nezanemarljivom broju slučajeva, CPT je također naveo da u ćelijama od 8 m² (ili 8 do 9 m²) treba biti „poželjno“ (Slovenija, 2006; Mađarska, 2013.) ili „idealno“ (*idéalement*, Belgija, 2009.) smješten samo jedan zatvorenik; ili da se one „koriste za smještaj ne više od jednog zatvorenika osim u iznimnim slučajevima kada nije preporučljivo da zatvorenik ostane sam“ (Ujedinjeno Kraljevstvo, 2003.). U izvješću o posjetu Nizozemskoj 2011., Odbor navodi da smještaj u ćelijama za dva zatvorenika veličine između 8 i 10 m² „nije bio udoban“ zatvoreniciima, a u izvješću o posjetu Irskoj 2011. preporučio je da „se ulože naponi da se što je više moguće izbjegne smještanje dva zatvorenika u ćelije od 8 m²“.

15. Gore navedeni primjeri jasno ukazuju na to da standard od 4 m² po zatvoreniku i dalje predstavlja skučene uvjete u ćelijama za mali broj zatvorenika. I zaista, uzimajući u obzir da 6 m² predstavlja minimalnu količinu životnog prostora za zatvorenika smještenog u jednokrevetnoj ćeliji, samo po sebi nije očito da će ćelija od 8 m² osigurati zadovoljavajući životni prostor za dva zatvorenika. Prema mišljenju CPT-a, treba bar nastojati da se osigura više životnog prostora. Standard od 4 m² je, na kraju krajeva, *minimum* standarda.

16. Iz ovih razloga, CPT je odlučio da unaprijedi *poželjan* standard kad su u pitanju ćelije za smještaj od dva do četiri zatvorenika, dodajući 4 m² po dodatnom zatvoreniku na minimalni životni prostor od 6 m² u jednokrevetnoj ćeliji:

- 2 zatvorenika: najmanje 10 m² (6 m² + 4 m²) životnog prostora + sanitarni čvor
- 3 zatvorenika: najmanje 14 m² (6 m² + 8 m²) životnog prostora + sanitarni čvor
- 4 zatvorenika: najmanje 18 m² (6 m² + 12 m²) životnog prostora + sanitarni čvor

17. Drugim riječima, bilo bi poželjno da se u ćeliji od 8 do 9 m² ne smiješta više od jednog zatvorenika, a u ćeliji od 12 m² ne više od dva zatvorenika.

18. CPT podstiče sve države članice Vijeća Europe da primjenjuju ove više standarde, posebice prilikom izgradnje novih zatvora.

⁷ Vidite, primjerice, izvješće iz posjeta Poljskoj 2013. (CPT/Inf. (2014) 21, odlomak 49)

Minimum standarda u usporedbi sa nečovječnim i ponižavajućim postupanjem: potreba da se napravi razlika

19. Europski sud za ljudska prava dobija sve veći broj pritužbi od zatvorenika koji tvrde da su držani u ponižavajućim ili nečovječnim uslovima, dijeleći ćelije sa velikim brojem drugih zatvorenika, što im je ostavljalo vrlo malo životnog prostora. Sud je u svojim presudama obavezan odlučiti predstavlja li držanje zatvorenika u ćelijama koje nude veoma ograničen životni prostor po osobi (obično manje od 4 m²) kršenje Članka 3 Europske konvencije o ljudskim pravima ili ne.

20. Uloga CPT-a, kao preventivnog tijela koje vrši praćenje, različita je. Njegova odgovornost ne obuhvaća odlučivanje o tome predstavlja li određena situacija nečovječan ili ponižavajući postupak ili kaznu u značenju Članka 3 Europske konvencije o ljudskim pravima.⁸ Međutim, tijekom svojih posjeta, Odbor je nailazio na zatvorske uvjete koji su izazivali nevjericu i bili, kao što je opisano u jednom izvješću o posjetu „uvreda za civilizirano društvo“. Stoga je u nekoliko izvješća o posjetima navedeno da se uvjeti primijećeni u vrlo prenapučenim zatvorima mogu smatrati „nečovječnim i ponižavajućim postupanjem“.

21. CPT nikada nije tvrdio da se njegovi standardi za veličine ćelija moraju smatrati apsolutnim. Drugim riječima, ne stoji automatski na stanovištu da se manje odstupanje od minimuma standarda samo po sebi može smatrati nečovječnim i ponižavajućim postupanjem prema zatvoreniku(cima), sve dok postoje druge, olakotne okolnosti kao što je, prije svega, činjenica da zatvorenici mogu provoditi značajan vremenski period van svojih ćelija svakoga dana (u radionicama, na satovima i u drugim aktivnostima). Međutim, čak i u takvim slučajevima, CPT i dalje preporučuje primjenu minimuma standarda.

22. S druge strane, da bi Odbor rekao da se pritvorski uvjeti smatraju nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem, ćelije moraju biti izuzetno prenapučene ili, kao u većini slučajeva, imati kombinaciju nekoliko negativnih elemenata, kao što su nedovoljan broj kreveta za sve zatvorenike, lošu higijenu, prisustvo insekata i glodara, nedovoljnu ventilaciju, grijanje ili osvjetljenje, nepostojanje sanitarnog čvora u ćeliji i kao posljedicu toga, korišćenje kanti ili boca za zadovoljavanje potreba prirode. U stvari, vjerojatnoća da zatvor bude prenapučen, a u isto vrijeme i sa dobrom ventilacijom, čist i opremljen dovoljnim brojem kreveta, jeste veoma mala. Stoga nije iznenađujuće da CPT često navodi faktore koji čine veoma loše uvjete u zatvorima, umjesto da samo ukazuje na neodgovarajući životni prostor. Uz to – ali nikako u svakom slučaju – CPT uzima u obzir druge faktore koji nisu izravno povezani sa uvjetima prilikom procjene određene situacije. Ovi faktori obuhvaćaju malo vremena provedenog van ćelije i općenito loš režim, skraćenu šetnju ili vježbanje napolju, lišavanje kontakta sa rođacima tijekom nekoliko godina itd.

23. Prilog ovom dokumentu sadrži spisak faktora koji nije konačan (a koji nisu veličina životnog prostora po zatvoreniku) koje treba uzeti u obzir prilikom procjene zatvorskih uvjeta.

⁸ U svezi sa tim, vidite Članak 17 (2) Europske konvencije za sprečavanje mučenja i nečovječnog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (ECPT)

Zaključak

24. Ovaj dokument nastoji osigurati smjernice za praktičare i druge zainteresirane strane, jasno navodeći minimum standarda CPT-a koji se odnose na životni prostor zatvorenika u datoj ćeliji. Na kraju, na sudovima je da odluče je li određena osoba doživjela patnju koja graniči sa nečovječnim ili ponižavajućim postupanjem u značenju Članka 3 Europske konvencije o ljudskim pravima, uzimajući u obzir sve vrste faktora, uključujući i osobnu konstituciju određene osobe. Broj četvornih metara dostupnih po osobi jeste jedan od faktora, često vrlo značajan, čak i odlučujući faktor.

25. CPT je stalno kritizirao uvjete u kojima zatvorenici imaju manje od 4 m² po osobi u višekrevetnim ćelijama ili manje od 6 m² u jednokrevetnim ćelijama (u oba slučaja bez sanitarnog čvora) i redovno pozivao vlasti da prošire (ili povuku iz uporabe) jednokrevetne ćelije ili smanje broj zatvorenika u višekrevetnim ćelijama. CPT očekuje da se ovi minimalni standardi životnog prostora sistematično primjenjuju u svim zatvorskim ustanovama u državama članicama Vijeća Europe i nada se da će sve više zemalja nastojati ispuniti „željene“ standarde CPT koji se odnose na višekrevetne ćelije.

PRILOG

Primjeri drugih faktora koje treba uzeti u razmatranje prilikom procjene uslova u zatvorima

Održavanje i čistoća

- Ćelije, uključujući i namještaj, trebaju biti održavane na odgovarajući način i treba uložiti maksimalni napor da životni prostor bude čist i higijenski.
- Sve najezde štetočina treba odmah istrebljivati.
- Zatvorenici trebaju dobiti odgovarajuće proizvode za osobnu higijenu i sredstva za čišćenje.

Dostupnost prirodnoga svjetla, ventilacije i grijanja

- Sav životni prostor zatvorenika (i jednokrevetne i višekrevetne ćelije) trebaju imati prirodno svjetlo, kao i vještačko osvjetljenje koje je dovoljno za čitanje.
- Isto tako, treba biti dovoljno ventilacije kako bi se omogućilo stalno prozračivanje u ćelijama.
- Ćelije se moraju adekvatno zagrijavati.

Sanitarni čvor

- Svaka ćelija treba imati najmanje toaletnu šolju i umivaonik. U višekrevetnim ćelijama, sanitarni čvorovi trebaju biti potpuno odvojeni (tj. do stropa).
- U ono nekoliko zatvora gdje sanitarni čvorovi nisu dostupni u ćeliji, vlasti moraju osigurati zatvorenicima jednostavan pristup toaletu kad god je potrebno. Danas, nijedan zatvorenik u Europi ne smije biti prisiljen sam iznositi fekalije u kanti iz ćelije, praksa koja je ponižavajuća i za zatvorenike i za članove osoblja koji moraju nadzirati takvu proceduru.

Vježbanje na otvorenom

- CPT smatra da svaki zatvorenik mora imati najmanje jedan sat vježbanja napolju svakodnevno. Dvorište za vježbanje na otvorenom treba biti prostrano i odgovarajuće opremljeno kako bi zatvorenicima omogućilo da zaista rade tjelesne vježbe (npr. da sudjeluju u sportovima); treba biti opremljeno i prostorom za odmor (npr. klupom) i zaklonom od lošeg vremena.

Svrsishodne aktivnosti

- CPT je odavno preporučivao da zatvorenicima treba ponuditi mnoštvo različitih svrsishodnih aktivnosti (rad, stručno osposobljavanje, obrazovanje, sport i rekreaciju). U ovu svrhu, CPT od 1990. navodi da cilj treba biti da zatvorenici – i osuđeni i pritvoreni – provode osam sati ili više van svojih ćelija uključeni u takve aktivnosti i da za osuđene zatvorenike režim treba biti čak i povoljniji.